

Античките предци на Христа во кучевишката Лоза Есева

Анета Серафимова

Институт за историја на уметноста и археологија
Филозофски факултет
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје
anetas@fzf.ukim.edu.mk

*Клучни зборови: Лоза Есева, Христови предци, антички философи,
Сократ, Платон, Аристотел, Плутарх, Гален, Сибила, византиска,
поствизантиска уметност*

Кучевишкиот манастир, посветен на светите архангели, на архистратигот и прв Христов гардист - Михаил и на благовештенскиот ангел Гаврил, лоциран на тесна природна платформа на падините на Скопска Црна Гора на безмалку 10 км југозападно од Скопје, е еден од клучните балкански културно-уметнички сподвижници вдолж османлискиот доцносредновековен период. Полнотата на фрескописаната декорација прецизно/натписно датирана во 1591 година во олтарскиот простор и во наосот, а во 1630/31 година во припратата, сотворена на сидовите на камерната манастирска црква изградена (олтар-наос) во луксузна cloisonne техника веројатно пред судбинскиот Косовски бој во 1389 година, непорекно исцело го вклучува овој сликарски ансамбл во најкомплексните и, оттука, најелоквентните поствизантиски мурали во Република Македонија (Серафимова 2005, passim).

Припратата на црквата на чиешто ѕидни платна се наоѓаат сложени теми како што се Архангелскиот циклус, Акатистот на пресвета Богородица, Севселенските собори, Лозата Есева и Страшниот суд, програмски зацелени со уникатната сводна декорација, како и со стоечките светителски фигури и светителските допојасја меѓу кои и осумтемината свети лекари-исцелители кои, според бројноста, се исклучителна ликовна појава на просторот на православниот Балкан, претставува потврда повеќе за творчката и за теолошката реторика на сликарите - творци на визуелната целовитост на припратата (Серафимова 2005, 121-224, 279-296).

Сл. 1 Лоза Есеева, Св. Архангели во Кучевиште, припратата, западен ѕид, 1630/31

Илустрирањето на Христовото родословје според неговата библиска генеалогичка сцена наречена Лозата Есеева (сл. 1), насликана во припратата на Кучевишкиот манастир (1630/31), само по себе го легитимира авторот како опитен зограф со видна богословска образование. Познато е, имено, дека екстензивната иконографија на Лозата Есеева е вистинска реткост и претставува една од најкомплексните теми во источнохристијанската уметност. Кучевишкиот примерок е единствената претстава на Христовата генеалогичка сцена во Македонија во доцниот среден век. Лозата е насликана на западниот ѕид, веднаш под четирите натални сцени (4. икос, 4 кондак, 5. икос и 5. кондак) на Богородичиниот акатист. Нејзиниот сложен костур е сочинет од орнаментален растителен преплет на акантусова лоза, во која се обединети осумдесет и осум поединечни фигури и дваесет и две сцени. Насликана со фасцинантна опсежност презентирани на 25м², во Лозата прегледно се следат седум вертикални низови. Почетната точка во дното на средишната вертикала е претставата на Есеј - коренот на Лозата, а пак крајната/исходна кота е самиот Христос, претставен на врвот, под кој е поставена фигурата на Богородица. Оваа централна вертикала содржи шест старозавентни праведници и цареви, Христови предци по тело. Лево и десно од средишната оска, се структурирани по три ниски од ликови и сцени, врамени со стилизирани

лозови ластари во форма на медалјони. Меѓу медалјоните има единечни фигури во цел раст. Лозата има девет генеалогски хоризонтали/зони. Бројката на единечни ликови во и надвор од медалјоните во една зона варира меѓу триенаесет (од третиот до седмиот ред), дванаесет (осми ред) и единаесет фигури (девети ред). Во науката е направена детална анализа, идентификација и расчитување на прикажаните сцени и единечни фигури на обемното кучевишко Христово родословје (Серафимова 2000, 133-167) за што е приложена и схема со натписни и толковни легенди (Ibidem, 163-165).

Лозата Есеева: општ тематски екскурс

Концептуалната поставка на Лозата Есеева е базичен дел од корпусот сложени содржини на опстохристијанската апологија (Réau 1957, 131-132; Tomas 1968, col. 549-550; Schiller 1971, 15-17). Нејзини основни библиски извори се сведоштвото на пророкот Исаија (11: 1-3) и личностите од родовникот на Христа наведени во евангелијата на Матеј (1: 1-17) и на Лука (3: 23-38). Ликовноста на Лозата има неспорна литургиска заснованост, која произлегува од вклучувањето на посочените пасажи од Книгата на Исаиј и Евангелието по Матеј во вечерната богослужба, две седмици пред празникот на Раѓањето на Богородица со што почнувало споменувањето на старозаветните „свети отци Христови по тело“, а завршувало со Божиќната литургија која, уште од VII век, во овој сегмент е непроменета до денес (Бабић 1978, 117, заб. 77). Во науката е установено дека претставувањето на Лозата е (понекогаш) базирано на комбинација помеѓу литургиските текстови и црковната поезија посветена на Христовата инкарнација т.е. на Богородица, што е очигледно во поедини примери уште од XIII век во кои се вклучени и книжевници - црковни поети со авторски цитати испишани на нивните свитоци (Milanović 1989, 58-59, p. 52-54, fig. 18-21).

Иконографијата на наративните претстави на Лозата покажува дека таа е композитна целина составена од две тематски единици: Христови предци (единечни фигури) и библиски случки (сцени) значајни како месијански пророштва или како материјализација на прорекнатото. Првата тематска компонента претставува стабилен дел од нејзината иконографија чијашто појдовна текстуална предлошка е посоченото место во Книгата на пророкот Исаиј. Оттаму, Есеј, чијшто најмлад син Давид станува „Божји избраник“ и цар (1. Цар. 16: 1-13), секогаш лежи во коренот на Лозата и ја има симболиката на самиот корен. Во науката постои и мислење дека токму текстот на Исаиј е единствената предлошка на најзбитата ликовна форма на Лозата Есеева во која е претставен само Есеј од чија утроба излегува гранка која завршува со претставата на Христос (Schiller 1971, 15). Сепак, најцелосната листа на земните предци на Христа лежи во трите посочени библиски извори кои во збирното читање се целосно комплементарни (Réau 1957, 131). Додека пророкот Исаиј ја апострофира само улогата на Есеј како дамар на Христовиот родовник, клучната разлика помеѓу двата новозаветни извора е во тоа што според евангелистот Матеј како најстари праведни праотци се посочени Давид, Аврам, Исак, Јаков, но и Јуда, како единствен избраник од синовите

Јаковови кои ја сочинуваат старојудејската лоза на Дванасеттемина. Кај Лука, пак, предците се поредени по обратна хронологија, од Христа кон неговиот генеалогски корен, така што последен во низата е Адам. Следењето на разликите во предлошките е некогаш најсигурниот патоказ за истражувачот кон откривање на образецот којшто е ползуван во зографската практика.

Главната вертикала на Лозата, издигната над Есеј, е секогаш сочинета од праведни старозаветни цареви. Оваа вертикала, со фигурите на Богородица и Христос поставени на врвот, прегледно го визуелизира царското потекло на главниот изданок на Лозата. Варирачкиот дел на сликата на Лозата што неслучајно се нарекува и „нестабилна“ иконографска компонента се претставите на случките од Стариот и Новиот завет коишто ја зацелуваат стожерната идеја за „овистинетата тајна на Божјиот домострој на спасението“ (Tomas 1968, 549-550). Заедничка карактеристика на сите сцени вклучени во приказот на Лозата Есеева е нивната редуцирана иконографија, а научните согледувања упатуваат на контроверзите на релација содржина - иконографија. Имено, постојат бројни примери на иконографско поистоветување на различни сценски содржини или, пак, неочекувани и ретки иконографски солуции за усталени и познати сценски решенија, за што има аргументи/примери и во кучевишката Лоза. Збирните компаративни анализи покажуваат дека избраните сцени немаат фиксна местоположба во Лозата. Совпаѓањата се регистрирани само во изборот, но не секогаш и во местоположбата, на сцените насликани во првиот и во вториот хоризонтален ред (Серафимова 2000, 133-134). Според досегашните истражувања е јасно дека главната сложеност во илустрирањето и во интерпретирањето на Лозата Есеева лежи во фактот што за неа не постоел единствен или интегрален книжевен/пишан идејно-тематски образец, кој би бил инструктивен за зографите, што се потврдува и со скудното упатство во ерминиите во кои Лозата Христова по Есеј е сведена само на предци и пророци и на сцената Христово раѓање (Denys de Fourny 1909, 84; Медић 2002, 587).

За ликовноста на Лозата во византиската уметност и потоа

Оставајќи ја настрана мозаичната претстава на западниот ѕид во базиликата Раѓање Христово во Витлеем од 1169 година за која е забележено дека „била изработена во византиски стил“ (Tzaferis 1981, 894-895), која е незачуван полемичен примерок (Milanović 1989, 51-52, n. 32), синтетичките согледувања покажуваат дека најстариот зачуван ликовен приказ на Лозата е минијатурата во Евангелијарот на кралот Вратислав од 1085/86 година, денес во Универзитетската библиотека во Прага, каде што Лозата е претставена на иста страница со Визијата на Езекиил за затворената врата (Schiller 1971, 15, pl. 22).

Сите најстари зачувани ѕидни илустрации на Лозата Есеева датираат од XIII век. Во научните дискурси за еволуцијата на темата преовладуваат мислењата дека најстарата илустрација на Лозата е онаа на источната фасада на влезната кула во Студеница (Тодић 1986, 178-179, сл. 130), иако не постои едноумислие во однос на нејзиното датирање во четвртата декада на XIII век (Taylor 1980/81, 128-129, n. 14).

Следна во низата е сцената во црквата Панагија Мавриотиса во Костур датирана помеѓу 1259 и 1265 година (Pelekanidis, Chatzidakis 1985, 73, pl. 20), а по неа следуваат две илустрации со аргументирана, но исто така апроксимативна датација во седмата декада на XIII век - оние во Св. Софија во Трапезунт (Rice 1968, 152-154) и во Сопокани (Ђурић 1991, 30, 43, 46, 133, сx. 19). Следната во тематската низа е Лозата Есеева насликана во црквата Св. Никола во мариовското село Манастир од 1271 година (Коцо, Миљковиќ-Пепек 1958, 80) која, како и истоимената сцена во Ариље од 1296 година (Војводић 2005, 33, 104-106, 111-113, 144, 152-155) се единствените прецизно натписно датирани ѕидни слики на родословјето на Христа создадени во XIII век. На хронолошки блиската колекција треба да се приклучи и Лозата во Морача (Петковић 1986, 46), при што треба да се напомене дека, според истражувачите, таа е пресликана во поствизантскиот период на старата концепциска схема (Томић 1990, 89-118). Оваа листа недвосмислено го наметнува заклучокот дека во најстарите зачувани источнохристијански ликовни презентации на Лозата Есеева, таа се слика во обата типа, збиен и сложен и во трите варијанти: (1) дрво и (2) лоза со единечни фигури и (3) лоза со единечни фигури и сцени. Наедно треба да се потенцира и нејзиното доминантно присуство во сакралното сликарство на подрачјето на средновековната држава на Немањиките до средината на XIV век при што, како рефлексija на актуелните престолнички тенденции, Лозата на династијата е нејзин чест пандан (Milanović 1989, 49-51; Eadem 1995, 213-239; Војводић 2005, 111-113). Треба исто така да се констатира дека локацијата на нејзиното презентирање е различна и ги опфаќа сите делови на црквата - главните (освен олтарскиот простор), придружните и екстериерните. Сите останати илустрации на оваа тема во словено-византиската културна сфера, како што се оние во Грузија и Ерменија (Milanović 1989, 48-50, 52), потем во Понт (Bryer, Winfield 1985, 175, pl. 38) со оспорена датација во XII век (Milanović 1989, 48-49, n. 4) и во Солун (Дионисопулос 1990, 62-79) треба да се третираат како „инцидентни“ кои само го потврдуваат горенаведениот заклучок.

Лозата Есеева во западната уметност го бележи својот подем во периодот на раната готика што се поврзува со теориската осмисла на опатот Suger (Schiller 1971, 15-22 & fig. 17-42) кој, повикувајќи се на „старите мудри пера“, во прв ред на великиот христијански апологист Тертулијан (160-225) за Богородица *virgo et virga* (дева и гранка) (Catholic Encyclopedia 2009, Tertullian), ја издвојува нејзината улога во Христовата лоза, давајќи ја така предлошката за западноевропското иконографско форматирање на генеалогичката од коренот на Есеј. Така, парадигматичната матрица на *родословното дрво од коренот на Есеј* на витражот во катедралата Сен Дени во Париз (ок. 1140) во којашто клучната гранка е Богородица, ќе биде следена долж ерата на готиката особено во Франција (Mâle 2010, 169-175). Релјефната претстава на Лозата Есеева од XIV век на фасадата на катедралата во Орвието претставува единствен западен пример на оваа тема чијашто иконографија е сосем слична на источнохристијанските сложени решенија, што во науката доведе до отворање на прашањето за потеклото на

прототипот (Taylor 1980/81, 125-176, особено: 140-162). Поновите темелни тематско-иконографски анализи на зачуваните примероци и на пишаните извори поврзани со незачуваните примероци, недвосмислено укажуваат дека иконографскиот корен на Лозата Есева понира длабоко во раната христијанска епоха, од којашто произлегуваат и византиските и западноевропските истовидни илустрации (Milanović 1989, 48-49; Garidis 1989, 153-154, n. 718).

Генералните заклучоци укажуваат на пореткото сликање на Лозата Есева во поствизантскиот период на подрачјето на Србија и Македонија во XVI и XVII век. Познати и публикувани се претставите на Лозата Есева во Морача, како преслика на старата сцена од XIII век, и во Ораховица (Томић 1990, 89-118). На подрачјето на Бугарија е нотирана поголема ликовна продукција на оваа тема низ примероците во Св. Петар и Павле во Трново (Grabar 1928, 278-279), во нартексот на црквата на Сеславскиот манастир (Каменова 1977, 64-65), во црквите Раѓање и Св. Димитриј во Арбанаси (Прашков 1979, 99-100, сх.74), како и во трпезаријата на Бачковскиот манастир (Penkova 1991/92, 59-61). Најголемата концентрација на визуелизирани Христови родословја се наоѓа на подрачјето на Молдавија и Буковина, каде што Лозата е илустрирана на десетина фасади на манастирски католици претежно во XVI век (Nasta 1976, 29-44; Vasiliu 1998, 135-140, 157-158). На Света Гора, пак, таа е насликана само двапати во XVI век: во трпезаријата на манастирот Лавра и во католиконот на Дохијар (Millet 1927, pl. 151.3, pl. 240.1; Garidis 1989, 153, 155-157). Треба особено да се потенцира дека специфичните иконографски решенија на Лозата во Буковина, во Молдавија и на Света Гора имаат взаемни сличности, при што во решенијата од Лавра и Воронеж е досегнат наративно-екстензивниот климакс во ликовноста на Христовото родословје (cf. Musicescu, Ulea 1969, 34-36, pl. 33; Томић 1990, 116-117), на којшто се придружува и кучевишкиот примерок (Серафимова 2000, 138-169).

Во поствизантиска ликовна продукција на Лозата Есева се вбројуваат и неколку критски икони од XVII век (Chatzidakis 1962, 107/pl.69, 129/pl.58). Поврзувањето/соединувањето на апокрифите и песните посветени на Богородица со Лозата станува особеност на некои поствизантиски интерпретации на оваа тема, што е протолкувано како западно влијание (AsprÄ-BardabÄkh 1992, 39-40, n. 19). Според публикуваниот материјал за илустрирањето на Лозата Есева во XVIII век се заклучува дека нејзиното видно претставување е сосема спорадично, додека учествува нејзиното интерпретирање во применетата уметност - копаничена на царските двери и везена на сакосите (Давидов 1986, 147-169; Петковић 1959, 53, сл.9; Серафимова 2000, 137, заб. 25).

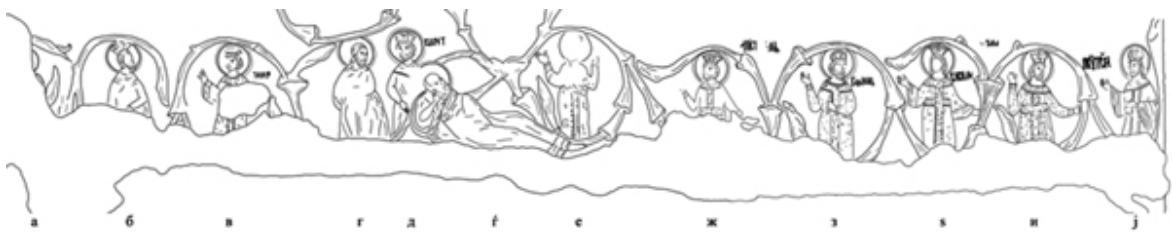
Античките персони во кучевишката Лоза: идентификација

Во дното на сложената графика на кучевишката Лоза, [*] во средиштето на првата зона е насликана полулежечката фигура на праотецот Есеј, старојудејскиот Ишаих. Токму според изреченото во старозаветната предлошка дека неговото тело е „стебло од кое ќе поникнат жилите на животоносното Божјо Слово“ (Исаиј 11: 1), од Есеевата утроба поникнуваат семејните ластари на Христовата рода. Во истата,

доста оштетена зона се насликани единаесет фигури кои, освен една, носат царски одежди и круни околу кои е оформен кружен нимбус. Нивните физиономии се приближно идентични со исклучок на два лика. Сите имаат профетски пози и се (главно) свртени еден кон друг во парови, така сугерирајќи меѓусебен дијалог. Од овие единаесет фигури, петмина се поставени на левата, а шестмина на десната страна од Есеј (сл. 2). Според графичкиот шаблон на Лозата, сите единаесет фигури се вклучени во родословјето и, обвиткани во медалјони од акантусови ластари, се составен дел на генеалогската мрежа. На тој начин тие се визуелно означени како рамноправни предци на Христа како и останатите во приказот на неговата семејна лоза.

Сл. 2 Лоза Есеева (фрагмент), прва зона

Ск. 1 Лоза Есеева, прва зона: а) оштетен; б) непознат; в) непознат; г) непознат; д) Сократ; е) Есеј; е) Платон (?); ж) Аристотел; з) Гален; с) Сивила; и) непознат; ј) Плутарх

Идентификацијата на овие единаесет фигури (ск. 1) ја правиме според зачуваните натписи кои, како и упатствата во зографските прирачници и компаративните анализи, се единствените сигурни насоки за веродостојноста на научната интерпретација. Фигурата насликана десно до Есеј има сосема уништен лик. Денес не е видлив ниту натписот што некогаш бил читлив, влево крај главата на оваа фигура (п...W) (cf. Серафимова 2000, 141, 164, сл. 2). Претпоставуваме дека се работи за претставата на античкиот филозоф Платон (ск. 1. е). Следната младолика фигура вдесно има зачуван натпис надвор од медалјонот и на него е испишано името на Аристотел (ΑΡΗΣΤ... ΛΒ) (ск. 1. ж; ск. 2). Тој има кратка костенлива коса и брада и отворена круна на главата. До Аристотел се наоѓа фигура со затворена круна и натпис во кој убаво се чита името Гален (ΓΑΛΗΝΩ) (ск. 1. з). Според целосно зачуваната легенда (ΣΗΒΗΛΑ) и следната женска фигура, насликана вдесно со царски инсигнии, е лесно одгатлива; несомнено се работи за претставата на премудрата Сивила (ск. 1. с). До неа се наоѓа младолика фигура со костенлива коса и брада (ск. 1. и), чијшто натпис (...ΩΝΑ ?), испишан надвор од

медалјонот, е многу оштетен што сериозно ја отежнува нејзината идентификација. На крајот на северниот/десниот дел од првата зона е поставен Плутарх (ПΛΥΤΑΡΧ) (ск. 1. j).

Ск. 2. Аристотел

Ск. 3. Сократ

Претставата насликана лево до Есеј, која единствена не е вrameна со акантусова рамка, според добро зачуваната легенда (СЪКРАТ) е илустрација на фигурата на Сократ (ск. 1. д; ск. 3). До него е насликана фигура, единствена во низата без круна на главата, чијшто лик многу потсетува на Христовиот (ск. 1. г). Нејзиниот натпис, кој содржи повеќе букви од другите имиња, е сосема замачкан и целосно нечитлив. Следната претстава влево е млад голобрад момок со затворена круна на главата и тешко читлива натписна ознака (...ΛΠΡ) (ск. 1. в), како впрочем и натписот на петтата фигура која има фригиска капа на главата (ск. 1. б). Последната, шестата фигура на левата страна (ск. 1. а) е сосем уништена.

Од групата идентификувани философи веднаш се заклучува дека е следено упатството во ерминииите во кои, токму пред лапидарниот опис на Лозата Есеева, се наброени „десет мудреци хеленски и Сивиља“, до чишто имиња се приложени

и нивните искази/цитати за инкарнацијата на Бог Слово (Denys de Fournia 1909, 82-84; Медић 2002, 585-586). Меѓу тие десетмина се наоѓаат и имињата на идентификуваните мудреци на Стариот век насликани во кучевишката Лоза, заедно со Сивила, но без Гален. Ако се из земе фигурата на Есеј, наредени во обмислена низа се претставите на Сократ (469-399 п. Хр.) и на неговиот ученик Аристокло, наречен Платон (427-347 п. Хр.) кој, пак, е „следен“ од својот најзнаменит ученик Аристотел (384-322 п. Хр.) (cf. **ск. 1**). Според достапниот компаративен материјал, Платон е философот којшто најчесто е вклучуван во изборот на *мудрите Хелени* во рамките на Лозата, што се темели на неоплатонската идеалистичка преѓа која е вткаена во христоцентричното тео-филозофско мислие. Во оваа смисла, отворениот ковчег со костур во него, насликан над главата на Платон во Лозата во Орвието, потем во молдавските примероци во Воронеж и во Сучевица, претставува јасна метафора на визуелно апострофирање на безвредноста на материјата (Garidis 1989, 156, n. 728, n. 730). Плутарх (50-125), чијашто биографија на Александар Велики била врвна парадигма за византиските книжевници, во кучевишката Лоза поставен вдесно на крајот на низата (**ск. 4**), е вториот мудрец на Антиката според честотата на неговото вклучување во родословјето на Христа по Есеј (Медаковић 1960, 50, 53-54).

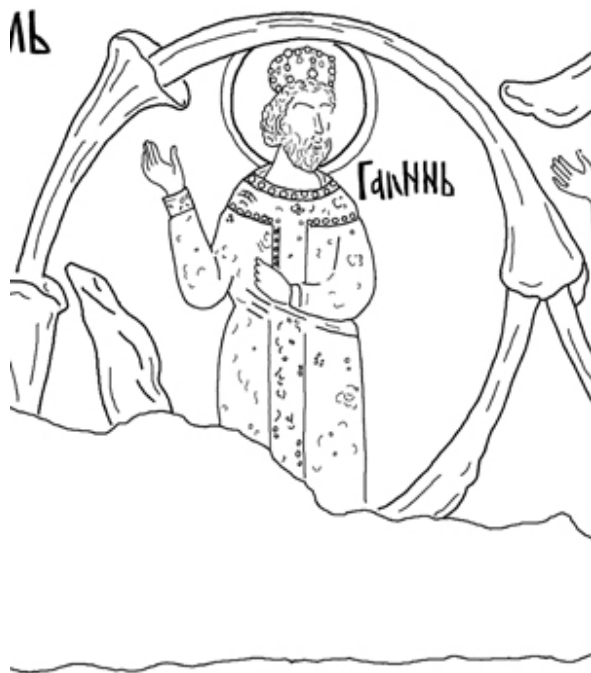
Ск. 4 Плутарх

Ск. 5 Сибила

Претставата на Сибила (ск. 5), античката пророчица која е метафора на семудроста, зазема посебно место во христијанската уметност. Митологизираните (над)моќни сивили, кои се спомнуваат и во античката литература, како на пример во Вергилиевата „Ајнеида“ (Срејовиќ, Цермановиќ-Кузмановиќ 1987, 381-383), се доведувале во врска со Лозата на Христа уште во периодот на Комненската династија за што сведочат пишаните искази за незачуваната мозаична претстава на Лозата во црквата Христово раѓање во Витлеем (1169), спомената погоре (Milanović 1989, 54, n. 39). Со поновите истражувања вклучувањето на Сибила меѓу предците Христови се објаснува со нејзиното поистоветување со библиската царица од Саба или Јужна, што е научно „детектирано“ во делата на егзегетите од времето по иконоборската криза, при што родоначалничката улога ја имал, се претполага, мисловниот книжевник Георгиј Монах наречен Амартол од IX век (Давидовиќ-Радовановиќ 1973, 32-33). Всушност, оттогај името на античката пророчица се поистоветува(ло) со библиската етиопска царица од Саба (Sabah/Sheba), спомената

во Книгата за Соломон (3 Цар. 10: 1-13), која станува праслика на сепарицата Богородица. Покрај нејзиното место во Лозата меѓу античките мудреци (Garidis 1989, 102, 233, 327), треба да се спомене и нејзиното сликање меѓу пророците на сводот, како што е тоа сторено и во црква Св. Никола/Св. Атанасиј (1565) во скопско Шишево. Шишевската допојасна претстава на Сивила држи свиток на којшто е испишан текст со благослов на дрвото (Петковић 1965, 75), што ја потенцира нејзината врска со Лозата т.е. со библиската царица од Саба (Давидовић-Радовановић 1973, 37). Во кучевишкиот избор меѓу великаните на Антиката е вклучен и Гален (129-199) (ск. 6), знаменитиот лекар на стариот Рим и најголемиот медицински авторитет во Средниот век. Неговите претстави во Лозата се ретки и се нотирани во Арбанаси и во Бачково (Прашков 1979, 99; Penkova 1991/92, 77).

Ск. 6 Гален

Античката мудрост и христијанското Слово: генеза на спојот

Во истражувањето на идејниот базис на којшто почива сликата на генеалогската поврзаност на античките великани и Христос, пионерско значење има Д. Медаковиќ (Медаковић 1960, 43-55), чишто истражувања се суштински надградени од страна на И. Дујчев (Дујчев 1978, *passim*) со темелна аргументација

низ бројни цитати од средновековната авторска книжнина. И. Дујчев, пак, има особен удел во прецизирањето на значењето на појмот Хелен/Елин во контекст на христијанското богомислие, недвојбено утврдувајќи дека се работи за именување на паганин или пагани чијашто „политеистичка насоченост главно почива на митови и преданија“ (Idem 1956, 18-20).

Од овие истражувања и редица други, од кои круцијалните се подолу наведени, произлегува дека источникот на сложената хеленистичко-византиска духовна симбиоза е лоциран во Алаксандрија во крајот на I век. Нејзин поттикнувач е Карпократ, неоплатонист по убедување и гностик по расудување. Тој заговарал поимање на „теософијата (богомудроста) како античко-христијански идеен склоп“ (Friend 1984, 193-228). Поддржувајќи го карпократскиот синкретизам кој ги зафатил сите поголеми центри на новото христијанско мислие, Иринеј од Лион (+202) сведочи во запис дека „бележити поединци поседуваат икона со ликот на Христа рисуван од самиот Пилат, а крај неа ко’ реликвии се исправени иконописаните свети лица на Платон, Питагора и Аристотел“ (Ibidem, 229-270, особено: 246-248). Во истото просторно милје и на идентичниот мисловен бран припаѓаат и нешто постарите егзегети - александријците Филон и Аристовул, кој себе си се легитимирал како хеленски Евреин. Поставувајќи ги координатите на својот религиозно-филозофски систем, нарекувајќи го „сеопфатен“, обајцата ги поставуваат Мојсеј и старозаветните пророчки книги како единствена идејна платформа на која е базирана целокупната античка митолошко-филозофска литература (НФЭ 2007-2010). Во истата комплексна синкретична духовна формација се вклучуваат и писанијата на Јустин наречен Филозоф (+ 166) и Климент Александриски (+ 215), а потем и на знаменитиот Ориген (+ 254) со што се заокружува првото ниво во генезата на продорот на античката филозофија на христијанскиот Исток (Friend 1984, 367-396; Бек 1998, 13-39).

Во сложените процеси на „брусење“ на христијанската канонска доктрина кои суштински влијаеле на подоцнежната христијанско-антиквифицирачка симбиоза и кои се одвивале симултано (II-V век) со претходно споменатите, недвојбено припаѓа и *питагорејскиот платонизам*, во литературата наречен и неопитагореизам, чиешто прокламатори себе си се декларирале како антички пагани, а пак античките филозофи ги сметале за небески/обожени пратеници на неприкосновеното божество (Апсолутот). Науката го спознава одразот на ова амбивалентно учење во мозаиците на древната сириска Апамеја (*Apameia*) кои се датирани во времето на императорот Јулијан Апостат (IV век); меѓу мозаиците кои се сложени во духот на ранохристијанската семиотика се наоѓа и мозаикот со претставата на Сократ, придружен од седум митолошки битија (Siorgvanes 2005, 78-79, 91).

Синтетичкиот поглед втемелен врз научните согледби за транзицијата на паганската Антика во христијанскиот Среден век, упатува на т.н. златни векови на патристиката (IV-V), кога се случува еден вид христијанско формирање на античката мисла со што е сопрен процесот на антиквификација на христијанството преку упад на световната филозофија, како што го нарекувале тврдите опонентски

монашки кругови на Истокот (Frend 1984, 293-294, 314-318; Мајендорф 1985, 88-89), и истиот е идејно-филозофски преусмерен кон христијанизација на Антиката, што Хегел осудувачки го нарекува „а(нти)филозофски процес на догматизирање што ќе каже заробување на античката слободна мисловност иманентна на филозофијата“ (Hegel 2001, 338-339, 342). Во овој контекст капитална важност има волуминозната збирка сентенции од античка провениенција - повеќе од 260 на број, чијшто автор е Јован од Стоби (Stobaeus) (V век ?), која е афирмирана од еден од најавторитетните византиски интелектуалци, севселенскиот патријарх Фотиј (+893) во неговото време неслучајно наречено „византиска филозофска ренесанса проткаена со хуманистички идеи“ (Георгиева Петковска 2001, 127-129, 131). Се чини токму тогаш, во втората половина на IX век, Збирката на Јован од Стоби (Ἰωάννου Στοβαίου ἐκλογῶν ἀποφθεγμάτων ὑποθηκῶν βιβλία τέσσερα ἐν τεύχεσι δυσί) е систематизирана во четири книги во два тома (Anthologion: Ioannis Stobæi Florilegium 2011/reprint, passim). Без дилеми, Јован од Стоби, често именуван со транскрибираниот епитет - Стобјанин, е основоположникот на *флорилегијата* (*Цветник*) како нов вид во средновековната книжнина. Се работи за збирка/антологија во која се поместени (наводни) прохристијански сентенции на хеленските мудреци. Компаративните анализи на бројните флорилегии создадени почнувајќи од чувствителниот схизматичен IX век долж Средниот и Доцниот среден век покажуваат дека во нив најчесто се цитирани Платон и Аристотел како најблиски до христијанството според чистотата и возвишеноста на нивните морални учења, потем Хомер, Хесиод и Пиндар, па комедиографите Аристофан и Менандар, потем историчарите Тукидид и Херодот, па биографот Плутарх и редица ретори, меѓу кои најцитирани се Аристид и Демостен (Медаковиќ 1960, 47; Дуйчев 1978, 39-53). Повеќе дела на посочените великани на Антиката од кои се преземени бројни екстракти во флорилегиите се приопштени на македонски јазик (Systasis / библиографија на преводи 1953-2010).

Скоро едновремено со зародишот на флорилегиите, во VII век се појавува уште еден книжевен вид, значаен за синкретичкиот античко-христоцентричен теориски ракурс. Се работи за зародишот на *палеите* преку книжевното творештво на жолчниот антителист Максим Исповедникот (580-662), некогашен секретар и човек од доверба на византискиот цар Ираклиј I, а потем монах на славниот Хрисополски манастир близу Цариград (Георгиева Петковска 2001, 93-112). Максимовата палеја била сочинета од приказни од блиската историја компилирани со „подобни“ собитија од античката митологија на кои се приклучени и „подобни“ искази на филозофи од Антиката (РПТ 2005, 339-340).

Во истата еволутивна линија на „подгревање“ на пагано-христоцентричната симбиоза треба да се вклучат и таканаречените *диоптри*, книжевни творби поникнати за време на византискиот цар Алексиј I во комненското доба познато како „ера на копнеж по Антиката“ (Прохоров 2002, 242-248). Во нив, како надградба на оние собрани од Максим Исповедникот, се сложени „цитати за срцето и за умот“ најнапред од Платон, Аристотел и од Хипократ. Со флорилегиите, палеите

(па) и со диоптрите, се зацелува вториот круг/ниво на догматското форматирање на античките аспекти на источнохристијанската подлога.

Според нашите истражувања за генезата на античките предци на Христа, третото ниво на заокружување на амбивалентниот синкретизам (се чини дека) суштествено почива на Плутарх и на неговото авторство на „Паралелните животописи“ (Βίοι Παράλληλοι), грандиозно дело кое, според зачуваната верзија, сопоставува дваесет и три биографии на хелено-римски великани и четири индивидуални биопретрети, меѓу кои и знаменитите паралелни биографии на Александар Велики и Јулиј Цезар, кои посредно се одразиле на комплексното поимање на Христовата генеалогичка (cf. <http://classics.mit.edu/Plutarch/alexandr.html>). Како рефлексивна на Плутарховото четиво, учениот архиепископ и писател Данило II го поистоветува современиот крал Милутин Немањкиќ со Александар Велики (Ѓирковиќ 1991, 66-67). На истиот текст како посреден источник, укажува и биографијата на деспотот Стефан Лазаревиќ срочена од ученото перо на Константин Филозоф наречен Костенечки (Дујчев 1956, 149-155). Најилустративен пример за легатот на ова трето ниво на интерполирање, преземање или поврзување на биографиите на видни ликови од Антиката со средновековни знаменити поединци, е ракописот Paris. gr. 400 од Националната библиотека во Париз, датиран во 1344 година, кој содржи изреки на хеленските мудреци кои се поставени во директна врска со семејната лоза на Христа по Есеј (Медаковиќ 1960, 53, заб. 51).

За ликовноста на античките персони во Лозата во византиската уметност и потоа

Според достапните сознанија, како предзнаци на христијанската „нова вистина“, во Лозата најпрвин биле вклучени паганските видовити врачи Валаам и Сибила. Покрај незачуваниот мозаик со двајцата споменати крај Лозата од XII век во витлеемската црква на Христовото раѓање, за тоа сведочи претставата на Лозата во Ариље од 1296 година (Војводиќ 2005, 153). Овој примерок и помладите кои следат во XIV век се покаж за антиквификацискиот тренд на династијата на Палеолозите во периодот на византиската ренесанса (Gligorić-Maksimović 2007, 365), период на енциклопедизам, реторика и „мимесис“-творештво во кој проблеснува Мистарската школа на Пелопонез предводена од учениот Платон и заснована на премисата дека „целокупната античка филозофија е подготовка и предзнак на христијанството“ (Георгиева Петковска 2001, 210). Сепак, овој теориско-творечки амбиент до падот на Византија (1453) не се одразил масовно на вклучување на антички фигури во Лозата. Имено, во науката се познати само два неспорни примера, споменатиот во Ариље (Војводиќ 2005, 153) и оној далеку побогат во егзонартексот на црквата Св. Богородица Љевишка (Бабиќ 1975, 76), на кои се додадени и дубиозните претстави на антички фигури во Лозата на оштетените фрески во егзонартексот во Спасовата црква во Жича и во нартексот на Богородичината црква во Матејче (Milanović 1989, 50-51, n. 39).

Во доцниот среден век видно зачестува вклучувањето на хеленските мудреци во преплетот на Лозата или, пак, нивно претставување крај неа со/без испишани свитоци. Овие антички великани биле показ на длабоките корени на христијанството и доказ на непобитната вистина за неговата вечност што било особено важна порака до верниците во актуелниот османлиски период. Се забележува дека најбројни се романските примери, потем руските и бугарските, а пак на Света Гора е познат само оној од трпезаријата во Велика Лавра (Серафимова 2000, 141, заб. 35 со лит.). Во поствизантиското ѕидно сликарство се нотирани и примери на антички фигури насликани без Лозата Есева, како што е тоа случај во јужната капела/егзонатрекс на манастирот Св. Никола Филантропинон на островот во Јоанина, каде што се единечно претставени седум философи (Αρχαίου-Ποταμιάνου 1972, 69-71). Во оваа смисла е особено интересна иконата на Христос на престол со апостолите, изработена по нарачка на учениот грачанички митрополит Никанор на којашто, покрај неговиот портрет/хиротонија, се претставени Плутарх и персискиот пророк Пропиј (Ѓурић 1991/92, 302-306), што е показ за широката толковна палета што произлегува од композицискиот и временскиот контекст на насликаните бележити пагански ликови.

Заокружување

Појавата на античките предци во Лозата Есева е резултат на долг и комплексен процес чиешто почетоци датираат во I - II век во Александрија и се поттикнати од Карпократ и неговите следбеници. Обидувајќи се со нашите анализи базично да ја систематизираме комплексноста на овој повеќеовековен процес, сметаме дека во неговата генеза може да се детектираат три нивоа. Првото ниво е базично обележено од појавите на антиквификацијата на христоцентричната доктрина (I-III век). Второто ниво е поврзано со имињата на значајни патристички пера и нивните текстови за христијанизација на античката филозофија и едновремената појава на новите книжевни видови - *флорилегиите* и *палетите* кои претставуваат компилирани четива на антички сентенции и митологија со библиски апокрифи. Третото ниво, сочинето од повеќе фази кои временски досегаат до XIV век, е главно поврзано со Плутарх чиешто биографски дела, пред сè она за Александар Македонски, битно ќе влијаат на живитописите на христијанските световни и духовни величија. Како резултанта од повеќеовековниот сложен процес, античките/пагански мудреци стануваат предци на Христа, не по крв, но по мисла/Слово. Нивните „адаптирани“ изреки биваат третираны како антиципација на клучните аспекти на христијанството, што резултирало со нивно вклучување во Лозата Есева.

Од идентификуваните фигури во *приземната зона на филозофите* во кучевишката Лоза, покрај Платон, Аристотел, Сократ, Плутарх и пророчицата Сивила, кои според компаративните анализи се и најчесто вклучувани во преплетот, е насликан и лекарот Гален. Неговото исклучително присуство во Лозата го поврзуваме со посебните барања на ктиторот, што се огледа и во

необично бројната група свети лекари-изцелители насликани во допојасја во истиот простор.

Екстензивната иконографија на кучевишката Лоза во која има ретки и уникатни сценски решенија и единечни фигури (Серафимова 2000, 148-151, 157-159, 161-165), заедно со бележитите личности од Антиката, ја вклучуваат оваа масовна сцена меѓу грандиозните молдавски и светогорски примероци.

Белешки

[*] Изразувам голема благодарност на м-р Јехона Спахиу, докторанд на Филозофскиот факултет, која ги изработи скиците за овој труд.

Список на илустрации

Сл. 1. Лоза Есеева, Св. Архангели во Кучевиште, припрата, западен ѕид, 1630/31

Сл. 2. Лоза Есеева (фрагмент), прва зона

Ск. 1. Лоза Есеева, прва зона: а) оштетен; б) непознат; в) непознат; г) непознат; д) Сократ; е) Есеј; е) Платон (?); ж) Аристотел; з) Гален; с) Сивиља; и) непознат; ј) Плутарх

Ск. 2. Аристотел

Ск. 3. Сократ

Ск. 4. Плутарх

Ск. 5. Сивиља

Ск. 6. Гален

Користена литература:

Anthologion: Ioannis Stobæi Florilegium (2011), Ad Manuscriptorum Fidem Emendavit Et Supplevit Thomas Gaisford, Hugo Grotius, John of Damascus, BiblioBazaar/Nabu Press (e-reprint). Available: www.amazon.com/Anthologion-Ioannis-Stob%C3%A6i-Florilegium-Manuscriptorum/dp/117916475X/ref=sr_1_1?s=books&ie=UTF8&qid=1336473396&sr=1-1 (Посетено на: 22 февруари 2012)

Аσπρά-Βαρδαβάκη, Μ. (1992), *Οι μικρογραφίες του Ακαθίστου στον Κώδικα*, Garrett 13 (Princeton), Βιβλιοθήκη της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Έταιρείας, Αρ. 123, Αθήνα.

Αχειμάστου Ποταμιάνου, Μ. (1972), 'Τὸ πρόβλημα μιᾶς μορφῆς Ἑλληνοῦ φιλοσόφου', *Δελτίον τῆς Χριστιανικῆς Αρχαιολογικῆς Ἐταιρείας*, 6, 69-75.

Бабић, Г. (1975), in: Панић, Д., Г. Бабић, *Богородица Левишка*, Српска књижевна задруга, Београд.

Бабић, Г. (1978), 'Иконографски програм у припратама црква краља Милутина', in: *Византијска уметност на почетку XIV века*, Филозофски факултет, Одељење за историју уметности, Београд, 105-125.

Бек, Х. Г. (1998), *Византијски миленијум*, Clio, Београд.

Bryer, A., D. Winfield (1985), 'The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos', *Dumbarton Oaks Studies*, 20, Vol. 1, 103-181.

Vasiliu, A. (1998), *Monastères de Moldavie (XVe-XVIe). Les architectures de l'image*, Méditerranée, Paris.

Војводић, Д. (2005), *Зидно сликарство цркве Светог Ахилија у Ариљу*, Стубови културе, Београд.

- Garidis, M. M. (1989), *La peinture murale dans le monde orthodoxe après la chute de Byzance (1450-1600)*, ed. C. Spanos, Athènes.
- Георгиева Петковска, В. (2001), *Византиска филозофија*, Табернакул, Скопје.
- Gligorijević-Maksimović, M. (2007), 'Classical Elements in the Serbian Painting of the Fourteenth Century', *Зборник радова Византолошког института*, 44, 363-370.
- Grabar, A. (1928), *La peinture religieuse en Bulgarie*, P. Geuthner, Paris.
- Ђурић, В. Ј. (1991), *Сопоћани*, Просвета, Београд.
- Ђурић, В. Ј. (1991/92), 'Икона о хиротонији грачаничког митрополита Никанора', *Зборник за ликовне уметности*, 27-28, 302-306.
- Давидов, А. (1986), 'Претставе Лозе Јесејеве у српској уметности XVIII века', *Зборник за ликовне уметности*, 22, 147-169.
- Давидовић-Радовановић, Н. (1973), 'Сибилa царица етиопска у живопису Богородице Љевишке', *Зборник за ликовне уметности*, 9, 29-42.
- Denys de Fournia (1909), Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνῶ, *Ερμηνεία τῆς ζωγραφικῆς τέχνης*, ἔκδ. Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, ἐν Ἀγία Πετρούπολει.
- Дионисопулос, Н. (1990), 'Лоза Јесеева у Светим Апостолима у Солуни', *Зограф*, 21, 62-70.
- Дуйчев, И. (1956), 'Константин Философ и „претсказанията на мъдрите Елини“', *Зборник радова Византолошког института*, 4, 149-155.
- Дуйчев, И. (1978), *Древноезически мислители и писатели в старата българска живопис*, БАН, София.
- Каменова, Д. (1977), *Сеславската църква*, Издателство „Български художник“, София.
- Коцо, Д., П. Миљковиќ-Пепек (1958), *Манастир*, Филозофски факултет на Универзитетот - Скопје, Скопје.
- Мајендорф, Ц. (1985), *Византијско богословје*, „Каленић“ - издавачка установа Епархије шумадијске, Крагијевац.
- Медаковић, Д. (1960), 'Претставе античких философа и Сибилa у живопису Богородице Љевишке', *Зборник радова Византолошког института*, 6, 43-55.
- Mâle, E. (2010), *L'art religieux du XIIe siècle en France*, 3-to издание, Kessinger Publishing, LLC, Paris.
- Медић, М. (2002), *Стари сликарски приручници*, 2, Републички завод за заштиту споменика културе и Друштво пријатеља Свете горе, Београд.
- Milanović, V. (1989), 'The Tree of Jesse in the Byzantine Mural Painting of the Thirteenth and Fourteenth Centuries', *Зограф*, 20, 48-60.
- Милановић, В. (1995), 'Старозаветне теме и Лоза Јесејева', in: *Зидно сликарство манастира Дечана. Грађа и студије*, САНУ, Одељење историјских наука, књ. 22, Београд, 213-239.
- Millet, G. (1927), *Monuments de l'Athos, I (Les peintures)*, L'école française d'Athènes, Paris.
- Millet, G., T.Velmans (1969), *La peinture du moyen âge en Yugoslavi - Serbie, Macedonie et Montenegro*, fs. IV, E. de Boccard, Paris.
- Musicescu, M.A., S.Ulea (1969), *Voroneț*, Editions Meridiane, Bucarest.
- Nasta, A. (1976), 'L'arbre de Jessé dans la peinture sud-est européenne', *Revue des études sud-est européennes*, 14/1, 29-44.
- НФЭ (2007-2010), *Новая философская энциклопедия*, Институт Философии Российской Академии Наук, Available: <http://iph.ras.ru/elib/0256.html> (Посетено на: 10 јануари 2012)
- Pelekanidis, S., M.Chatzidakis (1985), *Kastoria*, "Melissa" Publishing House, Athens.

- Penkova, B. (1991/92), 'Mural Painting in the Refectory of Vačkovo Monastery and the Tradition of Mount Athos', *Cyrrillomethodianum*, 15-16, 58-68.
- Петковић, С. (1959), 'Живопис цркве Успења у Српском Ковину', *Зборник за друштвене науке*, 23, 29-55.
- Петковић, С. (1965), *Зидно сликарству на подручју Пећке патријаршије 1557-1614*, Матица српска, Нови Сад.
- Петковић, С. (1986), *Морача*, Српска књижевна задруга и ИРО „Просвета“, Београд.
- Прашков, Л. (1979), *Црквата „Рождество Христово“ в Арбанаси*, Издаелство „Български художник“, Софија.
- Прохоров, Г. М. (2002), *Дионисий Ареопагит. Сочинения. Максим Исповедник. Толкования*. СПб.
- Réau, L. (1957), *Iconographie de l'art chrétien*, II (Nouveau testament), Presses universitaires de France, Paris, 131-135.
- РПТ (2005), *Речник православне теологије*, Светосавље, Крушевац.
- Rice, D. T. (1968), *The Church of Hagia Sophia at Trabizont*, Edinburgh University Press, Edinburgh.
- Серафимова, А. (2000), 'Лозата Есеева во припратата на кучевишките Свети Архангели', *Годишен зборник на Филозофскиот факултет*, книга 27 (53), 133-167.
- Серафимова, А. (2005), *Кучевишкиот манастир Свети Архангели*, НИК „Лист“, Скопје.
- Schiller, G. (1971), *Iconography of Christian Art*, Vol.1, New York Graphic Society, London/ New York, 15-27.
- Siorvanes, L. (2005), 'Neo-Platonic Personification', in: *Personification in Greec World: From Antiquity to Byzantium* (ed. by E. Stafford and J. Herrin), London, 76-96. Available: http://books.google.mk/books?id=PX1q70E9ABIC&printsec=frontcover&dq=From+Antiquity+to+Byzantium&hl=en&sa=X&ei=KG-3T7PKHa3Q4QSrtNmKcQ&redir_esc=y#v=onepage&q=From%20Antiquity%20to%20Byzantium&f=false (Посетено на: 2 април 2012)
- Срејовић, Д., А. Цермановић-Кузмановић (1987), *Речник грчке и римске митологије*, Српска књижевна задруга, Београд.
- Systasis*/ библиографија на преводи (1953-2010). Available: www.zkfmantika.org/index.php?option=com_content&view=article&id=28&Itemid=25 (Посетено на: 2 април 2012)
- Taylor, D. M. (1980/81), 'The Historiated Tree of Jesse', *Dumbarton Oaks Papers*, 34-35, 125-176.
- Tzaferis, V. (1981), 'The Wall Mosaics in the Church of the Nativity, Bethlehem', *Actes du XVe Congrès international d'études byzantin II (Athènes 1976)*, *Art et archéologie. Communications*, B, Athènes, 891-900.
- Тодић, Т. (1986), in: Кашанин, К., М. Чанак-Медић, Ј. Максимовић, Б. Тодић, М. Шакота, *Манастир Студеница*, Књижевне новине, Београд.
- Tomas, A. (1968), 'Wurzel Jesse', in: *Lexikon der christlichen Ikonographie*, Bd. IV, Rom - Freiburg - Basel - Wien, Verlag Herder, col. 549-550.
- Томић, О. (1990), 'Лоза Јесејева у манастиру Морача', *Зборник за ликовне уметности*, 26, 89-118.
- Тирковић, С. (1991), 'Биографија краља Милутина у улијарској повељи', in: *Архиепископ Данило II и његово дело*, САНУ, Одељење историјских наука, књ. 17, Београд, 53-67.

- Frend, W.H.C (1984), *The Rise of Christianity*, Fortress Press, Philadelphia. Available: www.amazon.com/dp/0800619315/ref=rdr_ext_tmb#reader_0800619315 (Посетено на: 10 јануари 2012)
- Hegel, G. W. F. (2001), *The Philosophy of History*, Kitchener/Ontario. Available: <http://socserv.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/hegel/history.pdf> (Посетено на: 22 февруари 2012)
- Catholic Encyclopedia* (2009), 'Tertullian', Available: www.newadvent.org/cathen/14520c.htm (Посетено на: 20 април 2012).
- Chatzidakis, M. (1962), *Icônes de Saint Georges des Grecs et de la collection de l'Institut Hellenique de Venise*, Neri Pozza, Venise.

The Antique Ancestors of Christ in the Tree of Jesse in the Narthex of the Kučevište Monastery

SUMMARY

Aneta Serafimova

Institute for Art History and Archaeology
Faculty of Philosophy
Ss. Cyril and Methodius University - Skopje
anetas@zff.ukim.edu.mk

Keywords: Tree of Jesse, Christ's ancestors, philosophers, Socrates, Aristotle, Plato, Galen(us), Plutarch, Sibyl, Byzantine art, post-Byzantine art

The Tree of Jesse in the narthex of the Kučevište Monastery (1630/31) is a unique representation of the genealogy of Christ in the late Middle Ages in Macedonia. It is painted on the west wall, right beneath the scenes of the Acatystos. Its complex type is made of ornamental plant intertwining of acanthus/vine, in which 88 single figures and 22 scenes are embedded. Eight vertical rows can be followed quite visibly, with an accentuated central genealogical line. As usual the representation of Jesse is illustrated at the bottom of the compositional scheme as the root of the Tree, while the highest point is Christ Himself, represented at the top of the Tree. The Tree is developed into nine rows.

The subject matter of our research is the identification of the eleven persons of Antiquity depicted inside the basic genealogical row at the bottom of the Tree. Ten wise men and a woman among them are not the ancestors of Christ in flesh, but they represent the pre-text and precursors of Christian doctrine of *The Divine Wisdom*. We have identified the following figures with certainty: *Socrates*, placed as the fifth person on the left side of the laid figure of Jesse, *Aristotle*, depicted as the seventh person, then

Plato as the eighth, then follows *Galen(us)* who is the ninth one, next to whom is *Sibyl*; and *Plutarch* as the last eleventh person portrayed in the same line.

The appearance of the antique ancestors of Christ in the Tree of Jesse is the result of a long and very complex process which started around the end of the 1st century in Alexandria and which was devised by Carpocrates of Alexandria and his successors so called Carpocratians. Carpocrates' teachings rested upon a Platonic basis and were interspersed with Christian ideas. Our analyses of the features and the phases of this process arrive at the conclusion that it consists of three levels. The first level is basically determined by the spring of Antiquification within the Christocentric doctrine (1st-3rd c.). The second level is generally connected with the patristic literature from the 4th to the 8th centuries when tendencies towards the Christianization of Antiquity became a crucial part of the campaign for enhancing the self-consciousness of Christians, which is led by prominent names of the Ecumenical Orthodox Church. New types of literature appeared within these tendencies. The symbolic names *florilegia* and *paleae* ascribed to these books are quite suitable for their contents. Specifically, the books were actually collections of extracts taken mainly from the writings of the Church Fathers from the Early Christian period combined with the citations of the famous pagan philosophers (*Aristotle* and *Plato* above all), some classical writings and biblical apocrypha. The third level, containing several phases, practically ended in the 14th C. The predominant person during this period was *Plutarch* whose *Parallel Lives* (*Bíoi Parállēloi*), especially *The Life of Alexander the Great*, had an enormous influence over the biographies of the famous individuals of the Slavonic-Byzantine society. As one of the results of this complex process, the famous pagan philosophers became the antique ancestors of Christ, not in flesh, but in thoughts of wisdom, that is to say in The Logos as a common value. Thus, the brief moral sayings (*Sententiae*) taken from the ancient philosophic sources and "adapted" to the Christian context have been recognized as anticipation of the crucial aspects of Christianity which resulted with the inclusion of their authors - the pagan philosophers - in the illustration of the genealogy of Christ. In the Tree of Jesse in the narthex of the Kučevište Monastery, besides the inclusion of the the philosophers *Socrates*, *Aristotle* and *Plato*, the prophetess *Sibyl* and the historian and biographer *Plutarch*—who are often part of the selection of prominent pagans gathered together with Christ's relatives according to the Holy Bible—the inclusion of *Galen of Pergamon*, the famous Roman anatomist and surgeon, is rather odd. In spite of the well-known statement of his that *the Best Physician is also a Philosopher*, *Galen* is nonetheless celebrated as a physician and the father of modern medicine. It seems that the inclusion of *Galen's* figure in the Tree of Jesse in the Kučevište Monastery can be explained as a special commission of the donor of the narthex fresco decoration whose name remains yet unknown. We can support our hypothesis with the numerous busts of the holy healers, even eight, depicted nearby the Tree/*Galen*.

The visualization of this complex composition of the Tree of Jesse is testimony to the quality of its creator, who was undoubtedly a skillful and an educated painter. He painted an extensive genealogy of Christ, placed on 25 m², so that it can be associated to the largest Trees, transcending the contemporary post-Byzantine period. The inclusion

of the remarkable personalities of Antiquity among the ancestors of Christ confirms even more to the impression on which our analyses are based.